

JOAN FUSTER

POEMES INÈDITS

EDICIÓ I INTRODUCCIÓ DE
SALVADOR ORTELLS MIRALLES

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2018

POESIA

Col·lecció dirigida per Vicent Berenguer

29

Coberta: Aula Gràfica, C.B.

Fotografia: Arxiu Fotogràfic Joan Fuster

© 2018, del pròleg i l'edició: Salvador Ortells Miralles

© 2018, Hereus de Joan Fuster Ortells

© 2018, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
iam@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

MADE AND PRINTED IN SPAIN

ISBN: 978-84-7822-755-6

DIPÒSIT LEGAL: V. 967 - 2018

Composició i maquetació: Arts Gràfiques Soler, S.L. — www.graficas.soler.com

Impressió: Gráficas Marí Montañana, S.L. — www.marimontanyana.es

Enquadernació: Gómez Encuadernación, S. A.

LA POESIA DESCONEGUDA
DE JOAN FUSTER

És ben sabut que l'assaig és el gènere literari en què excel·lí Joan Fuster (Sueca, 1922-1992), i pel qual ha passat a la història de les lletres catalanes. *El descrèdit de la realitat*, *Les originalitats* i *Nosaltres, els valencians* —per citar només uns pocs títols de la seua extensa obra assagística— en constitueixen una mostra més que suficient. I encara, o sobretot, *Diccionari per a ociosos*, el llibre del qual Fuster confessava sentir-se més satisfet i que millor representava la literatura d'idees que li agradava practicar. La llista de títols, però, és tan llarga en nombre, i diversa en temes i intencions, que no aconsella reduir-la a una enumeració de preferències, sempre subjectives. Fàcilment se'ns podria retraure no haver considerat, posem per cas, les divagacions ideològiques del *Diari 1952-1960* o els reculls on plasmà la seua inclinació natural a l'aforisme, que conreà amb una relativa assiduitat, i que definí com l'expressió més lacònica d'una idea. Així mateix, se'ns podria criticar l'omissió d'un text polític tan revulsiu com *Ara o mai*. O, situant-nos a l'altre extrem de l'espectre, un llibre tan heterogeni i fascinant com *Sagitari*.

I la poesia? On queda la poesia? O millor dit, què en queda, de la seua poesia? Si hem de creure a ulls clucs les

valoracions pejoratives de Fuster sobre els seus versos, és fàcil concloure que no n'estava gens complagut. Si més no, *a posteriori*, quan ja havia abandonat, gairebé de manera definitiva, la pràctica poètica, cap a la mitjanja dels anys cinquanta. Tanmateix, no foren pocs els llibres de versos que escriví i publicà en els seus inicis literaris: *Sobre Narcís* (1948), *3 poemes* (1949), *Ales o mans* (1949), *Ofici de difunt* (1950), *Va morir tan bella* (1951), *Terra en la boca* (1953), *Poemes per fer* (1953-54) i *Escrit per al silenci* (1954).¹ A més, cal afegir una quantitat gens menyspreable de poemes publicats durant la postguerra, en català i castellà, en la premsa valenciana —*Las Provincias*, *Verbo*, *Víspera*, *Esclat*, *Pensat i Fet*, *Levante* i *Festa d'Elig*—, en revistes catalanes i de l'exili antifranquista —*Ariel*, *La Nostra Revista*, *Pont Blau* i *Las Españas*—, i en volums col·lectius —*Homenatge a Xavier Casp* (1949), *Calvari líric* (1949), *Llibre de la vellesa* (1954), *Corona poètica en llaor de Sant Vicent Ferrer en el V Centenari de sa Canonització* (1955), *Corona literària oferta a la Mare de Déu de Montserrat* (1957) i *Eucarística* (1960).

Tot i que la producció citada pertany als seus inicis, Fuster tornà a publicar poesia, de manera ocasional, en la dècada dels setanta. Fou, cal dir-ho, a petició d'artistes plàstics que li demanaven col·laboracions literàries per a acompanyar o presentar les seues creacions. Així, el 1971 escriví —junt amb altres textos en prosa— el poema «Improvísació didàctica» per a l'obra plasticoliterària *Lligat i lacrat*, que realitzà en col·laboració amb els pintors Artur Heras, Rafael Armengol i Manuel Boix. Dos anys després, el 1973, acceptà de nou una petició similar en compondre «Tres poemes inútils per a dos pintors que volen reinventar el

¹ En *Ofici de difunt* i *Poemes per fer* indiquem l'any d'escriptura, ja que no es publicaren fins 1987 en el volum antològic *Set llibres de versos*. Citem com a llibres *Sobre Narcís*, *3 poemes* i *Va morir tan bella*, encara que tenen l'extensió d'un opuscle.

món» per al catàleg d'una exposició d'Eduard Arranz-Bravo i Rafael Bartolozzi a la Galeria Temps de València, entre febrer i març de 1974.

Ja avançàvem que la producció poètica de Fuster no és, en absolut, equiparable a l'assagística. Ni en quantitat ni, segurament, tampoc en qualitat. Ara bé, és prou important com per no menystenir-la, malgrat el recel de l'autor envers la seua poesia, recel que caldria matisar si tenim present que el 1960 encara intentà publicar *Poemes per fer* a través d'un dels seus millors amics, el polític i periodista valencià Vicent Ventura, que realitzà, infructuosament, les gestions burocràtiques amb el Ministerio de Información y Turismo. Com era d'esperar, el contingut irreverent de les composicions desfermà l'actuació implacable de la censura franquista. El resultat posterior ja el sabem: quasi tres dècades d'oblit forçós del llibre. No obstant això, queda el testimoni d'un Fuster ja madur, pròxim als quaranta anys, que persistia en donar a conèixer els seus poemes inèdits. La dada i la data referides —poc conegudes— no poden ser més reveladores, i faríem bé de tenir-les en consideració.

A més, el 1978, amb més de cinquanta anys, es reedità *Escrit per al silenci*, malgrat el pròleg escèptic amb què qüestionava l'interès que podia tenir, més de vint anys després, el seu poemari més líric. I encara caldria preguntar-se per què el 1987, tan sols cinc anys abans de la seua mort, decidí posar a l'abast dels lectors una part important de la seua poesia en *Set llibres de versos*. Per què, si tan descontent n'estava? També aquest volum antològic, com la reedició d'*Escrit per al silenci*, anava precedit d'un pròleg no menys dissuasiu, que cal llegir com la típica *captatio* fusteriana —no exempta d'un punt de vanitat— en què l'escriptor desmitifica la transcendència de la seua obra. Siga com siga, amb aquesta iniciativa editorial tornava a posar en circulació els seus poemaris publicats —la majoria introbables o desca-

talogats— al mateix temps que n'incorporava d'inèdits, justament els que la censura havia condemnat a tants anys de pols i silenci. Es presentava així en societat davant dels lectors més joves, que potser desconeixien la seua faceta poètica, alhora que la recordava als lectors experimentats, que potser ja l'havien oblidada.

És obvi que Fuster era conscient del lloc preminent que havia ocupat en el panorama poètic valencià de postguerra, un panorama desolador que conegué de prop i que analitzà a fons en la seua *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*. Amb tot, mai no reconeixeria en públic —ni potser tampoc en privat— que difícilment podia trobar-se al País Valencià un poeta a la seua alçada en aquells anys. Ni entre els precedents immediats —Carles Salvador, Francesc Almela i Vives, Bernat Artola, Lluís Guarner, Matilde Llòria, Xavier Casp, Joan Valls...— ni tampoc entre els coetanis —Jaume Bru i Vidal, Maria Beneyto, Rafael Villar, Francesc de Paula Burguera... Només trobaríem, si ens cenyim als anys cinquanta, un joveníssim Estellés, que començava a insinuar el poeta que seria anys després. Caldria, però, esperar a l'inici dels setanta per a assistir a l'autèntica eclosió estellesiana en què, tot siga dit, tingué molt a veure Fuster. D'una banda, amb la «Nota —provisional i improvisada— sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés», que prologava el primer volum de l'obra completa del poeta de Burjassot, publicat el 1972. De l'altra, en proclamar-lo en nombroses ocasions el millor poeta valencià des d'Ausiàs March, afirmació que no deuria sorprendre'ns si repassem la nòmina de poetes autòctons durant aquest període de temps. Si de cas, només la figura de Joan Roís de Corella podria posar en entredit aquest judici. Tot amb tot, i reprenent el fil del tema que ens ocupa, és ben cert que Fuster ha passat a la història de la literatura catalana com a assagista, però no ho és menys que, tan sols amb

la seua poesia, ja havia aconseguit situar-se entre els escriptors valencians més rellevants del segle XX. Sense dubte, la mesura amb què ell volia calibrar-se no era la poesia valenciana, sinó la catalana en general. És ací on es veia raonablement forçat a reconèixer la seua relativa inferioritat i potser és per això que decidí, entre altres motius, d'abandonar la poesia.

ELS POEMES INÈDITS EN ELS ARXIVS DE JOAN FUSTER: PROCEDÈNCIA I ORDENACIÓ

Per poc que un escriptor conserve documents relatius a la seua activitat literària, que no sempre és així, el seu arxiu sol ser un retrat fidel de la seua personalitat. Potser no tant com el que tracen pacientment els seus escrits, com advertia Borges en l'epíleg a *El hacedor*, però sí que revelen un ordre únic, irrepètible. De fet, els papers salvats del foc purificador o de la paperera domèstica, tant se val, no sempre admeten una valoració objectiva, ni potser de cap altra manera, llevat del desig o la voluntat expressa de l'escriptor d'haver-ho fet així. Sovint, les circumstàncies que determinen la pervivència d'uns documents, i no d'uns altres, són tan impredecibles i atzaroses que seria impossible, i fins a cert punt contraproduent, tractar d'establir una jerarquia inalterable entre ells. Aquesta observació té sentit en relació a la diversitat i densitat dels arxius fusterians, tal com explica Francesc Pérez Moragón:

Es pot dir —amb una certa informalitat, si es vol— que Fuster difícilment es desfeia de bona part dels papers que li arribaven a les mans. Els guardava pràcticament tots, per poc d'interès que poguessen tenir per a ell. I això ho féu des de ben jove. I cada dia, amb una regularitat completa.

En una descripció panoràmica d'urgència es pot dir, per tant, que el fons documental comprèn una acumulació de papers de tot origen, des d'un bitllet d'avió o una recepta mèdica als originals de bona part de la literatura fusteriana —a més de les d'obres d'altres autors, no sempre publicades—, passant per fitxes i més fitxes amb referències bibliogràfiques o notes de lectura, retalls de periòdics, projectes acomplits o frustrats, números de revistes, catàlegs d'exposicions, invitacions a tota mena d'actes culturals d'arreu del país, rebuts, factures... Aquest colossal dipòsit de papers es correspon d'una manera fins a cert punt exacta, si bé es mira, amb la gran diversitat d'interessos i curiositats que mantenia Fuster. (Pérez Moragón 2006: 11-12)

En l'actualitat, aquest immens arxiu personal comparteix espai amb la biblioteca, l'hemeroteca, la correspondència, la col·lecció d'art i l'arxiu fotogràfic que l'escriptor llegà al seu poble natal. Tot plegat, un fons d'innegable valor que es conserva al Centre de Documentació Joan Fuster, ubicat a la primera planta del número 10 del carrer de Sant Josep, de Sueca, la casa on visqué la major part de la seua vida. Entre les nombroses caixes d'arxiu definitiu amb documents de Fuster, n'hi havia una, pertanyent a la sèrie «Obra de creació», que contenia poemes manuscrits i mecanoscrits. Fou el mateix Pérez Moragón, que havia realitzat una primera ordenació aproximativa de l'arxiu en 2004, qui m'assabentà anys després de l'existència d'aquesta caixa, i també qui, per indicació de Josep Palàcios i Joan Antoni Carrasquer, em proposà d'inventariar-ne i catalogar-ne el contingut.

Bastà amb una primera i apressada inspecció per descobrir que, junt amb originals i còpies de poemes i poemaris publicats, també n'hi havia d'inèdits. La felicitat descoberta, amb tot, no és d'un abast tan considerable com per refor-

mular els plantejaments amb què s'ha estudiat l'obra poètica de Fuster, però permet realitzar observacions interessants sobre aspectes parcials i específics. Vist des d'aquesta perspectiva, es tracta d'una aportació modesta, encara que no es pot descartar que, quan tot el fons fusterià estiga catalogat, apareguen més textos inèdits. Oblidat entre les pàgines d'un llibre o d'una revista, adjunt al dors d'una carta, esbossat amb urgència en una nota traspaperada, diluït entre les anotacions d'una agenda, ocult entre centenars de fitxes de treball... En qualsevol d'aquests llocs i circumstàncies podria aparèixer algun poema més. De fet, gràcies al seu afany meticulós de conservar la documentació resultant d'una activitat intel·lectual i cívica tan dilatada, es pot resseguir una part important de la història de la literatura catalana, i molt especialment la referida al País Valencià.

Una vegada destriats els poemes inèdits dels publicats, i sotmesos a una revisió tan exhaustiva com hem sabut fer-la per a identificar-ne l'origen, calia adoptar una ordenació que atorgés coherència al volum que el lector té ara a les mans, malgrat l'heterogeneïtat formal, temàtica i de procedència dels textos compilats. D'entrada, hi havia la impossibilitat d'aplicar un criteri estrictament cronològic, ja que no tots els poemes estan datats. I encara que ho haguessen estat, una ordenació temporal no ens hauria assegurat una coherència interna inqüestionable. Ni tan sols per al conjunt de l'obra poètica de Fuster és un criteri definitiu si tenim present el desfasament considerable entre la data d'escriptura i la de publicació de la major part dels seus llibres. Val a dir, és cert, que s'hi constata l'evolució d'una poesia lírica, amb predomini dels aspectes formals, a una d'antilírica, més discursiva i sense a penes preocupacions tècniques. Ara bé, es tracta d'una línia evolutiva amb intermitències i matisos com a conseqüència directa de la curiositat intel·lectual de Fuster, que

l'empenya a assajar tendències estètiques diferents de manera simultània o en èpoques molt pròximes. Aquest és el cas, per exemple, d'*Ofici de difunt*, un poemari transgressor i anticonvencional que escriví alhora que els poemes lírics d'*Escrit per al silenci*. En definitiva, hi pesaven més les objeccions que no els avantatges en l'aplicació d'un criteri cronològic, tal com s'esdevindria si optàvem per criteris estètics o formals.

En canvi, ordenar els poemes prenent-ne com a punt de partida la procedència permetia oferir al lector una informació contextual valuosa que, al capdavant, justificava la decisió d'haver-los rescatat de l'oblit. No debades, una part important dels poemes inèdits estaven destinats a ser publicats. És per això que hem tractat d'explicar, fins on ha estat possible, la història que els precedia i els motius pels quals mai no arribaren a veure la llum. Altrament, no tindria sentit posar-los en circulació. Ara per ara, el corpus poètic inèdit ascendeix a un total de vint-i-sis textos, dels quals nou pertanyen a una versió no publicada de *Terra en la boca*, dos són originals en català de poemes publicats en castellà, un és la versió en castellà d'un poema de Joan Roís de Corella, i els catorze restants no tenen adscripció directa a cap llibre de versos o poema precedent. Fet i fet, les dimensions del conjunt no poden ser qualificades de reduïdes si les comparem amb les habituals dels llibres de versos. La distribució final dels poemes segueix l'enumeració formulada, que, no cal dir-ho, admet múltiples objeccions. D'una manera o una altra, però, havíem de procedir, malgrat que totes les opcions tenien, per dissort, punts dèbils. Creiem, tanmateix, que la tria efectuada s'adiu amb la finalitat de donar a conèixer els poemes amb les mínimes interferències possibles entre el poeta i el lector, però alhora explicant el context en què foren escrits.

*AMOR D'ESTIU**

Cauen els núvols
sobre la tarda,
o l'arrepleguen.

Entre les canyes,
un vals cansat.

Vora el teu cos
l'aire es detura,
corbat de por.

Oh amor, quins lliris
moren dins l'aigua!

Celestement
sola, la teua
veu, amb un niu
de records sota
cada paraula,
la teua veu
s'adscriu a l'orba
joia del sol,

i sosté aloses
i fonts, i cerca
el meu amor,
amor, veu teua!

Jo m'hi confie.

O rius, i ajudes
l'adveniment
dels altres somnis
pertot, i rius,
i ajudes un
començ de signes
estrany, oculta
cosa rabent,
beses i rius
amb aquest riure
insistit, ters,**
que s'obri en làmines
d'ombra feliç,
riure o troballa
de llum deguda!
Oh amor, serena
regla propícia!

I dura el teu
acte de joc,
el pac continu
de llavi i festa
que vas donant
al llavi, al riu,
al vent, a tot
el que et desitja,
i dures tu,

condescendent,
dures i des del
fons de l'amor,
amor, em voltes
de bé i respostes,
de crits, de tacte,
de tu, de tu!

Oh amor d'estiu!

1948

* Versió prèvia del poema «Cauen els núvols», d'*Escrit per al silenci* (1954).

** En «Cauen els núvols», la versió posterior d'aquest poema, Fuster substitueix el castellanisme «ters» pel mot «net», que manté el còmput sil·làbic.

ÀNGELUS EN LA BARCA

¿Heu sentit mai, estant mar endins, quan el dia
es clou a poc a poc sota el primer estel,
heu sentit mai el drang d'una campana pia
que us arriba, frement, com un esquinç de vel?

Destinat a la brisa per on aneu fent via,
hora i cor sobre el cor, condensa el buit del cel:
l'alerta voluntat d'una ala s'hi incendia
i la costa s'ajeu sumida en or fidel.

Respireu-ne el repòs. Preneu l'empenta blana
de les ones que us duen, de la sentor llunyana
a duna, galta i flor. ¿És somni tot, potser?

¿Somni o atzar? Doblant la clara conjectura,
es prepara la nit, la soledat segura.
A cada batallada s'aixeca un nou cloquer.

1947

*ELOGI DE LA FLAMA,
PER SANT JOSEP*

1

Cel amunt, oh dits del foc,
salteu, i dintre la clara
saó de la nit que empara
flocs de vols en enderroc,
la primavera us amara,
i tot té goig d'encetall
sobre el tall de vostra llum:
també jo, enyor que es consum,
voldria ésser-ne encenall
que no fes cendra ni fum.

2

Aixeca, flama, tes roses:
perpetua en ta cançó
—àgils brevetats descloses—
memòria de les coses
que van ésser i ja no
són; mostra'ns la revifalla
que tot té entre les guspíres:

tu mateixa ets l'alta dalla
que sega i fa de mortalla
mentre dolçament t'estires.

3

Pel cel nou s'esfilagarsa
—i hom en sent la lleu punyida—
l'encís d'una enyor esparsa.
Heu respirat mai la flaire
de pètals cremant-se? L'aire
que en recull servà fendida
inquietud d'ala tendra.
Hui,* com la flama, un record
m'ha dut oci d'una mort
però me'n resta la cendra.

Epigrama final

Març, grapat d'ales novelles,
treu la millor florissalla:
un tou d'espurnes o estrelles
fent esclat en cada falla.**

* Hem substituït la forma incorrecta «Vui» per la variant valenciana «Hui», que permet mantenir el còmput sil·làbic.

** El mecanoscrit original conté una anotació manuscrita amb la següent variant del vers final: «esclatant en cada falla».

POEMA PER A ELX

He tornat novament, i voldré encara
tornar, i tornaré, oh ardent ciutat!,
a tu, a la teua nit, al vol corbat
de la palma i el foc, a ta pau clara.

Més que el goig brusc i més que la figura
del càntic o la pedra, de tu val
l'olor del temps i l'oci vegetal,
segles i llum pactant en carn obscura.

País per al record, veu ascendida,
Elx agraït en festa o pensament:
et tinc amb l'alegria, dolçament,
i amb la sang t'assegure dins ma vida.

I si un dia no puc fer ton camí,
ofici meu serà enyorar-te en mi.